

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

КІРИЧЕНКО СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 37.011.31 : 373.553 :37.091.313

**ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ВЧИТЕЛІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ
В ОСВІТНЬО-ПРОЕКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Рибалко Людмила Сергіївна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри загальної педагогіки
і педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Штефан Людмила Володимирівна,
Українська інженерно-педагогічна
академія (м. Харків),
професор кафедри педагогіки,
методики та менеджменту освіти;

кандидат педагогічних наук
Єрмак Юлія Іванівна,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
старший викладач кафедри педагогіки і
педагогічної майстерності.

Захист відбудеться «30» травня 2017 року о 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. 216, м. Харків, 61002.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий «28» квітня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

*Л. А. Штефан***ЗАГАЛЬНА**

ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Соціально-економічна криза в Україні, нестабільні й мінливі ринкові відносини в суспільстві, невизначеність сучасної молоді з власним місцем у системі соціально-виробничих відносин, невиправданість профільного навчання школярів щодо правильного вибору професії обумовлюють необхідність підвищення ефективності педагогічної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ). Одним із шляхів такого підвищення є створення умов для професійної самореалізації вчителів. Самодостатній і творчий учитель є зразком не лише для учнів, але й для батьків, соціального оточення та завдяки власним досягненням і учнівським перемогам створює власний авторитет й імідж закладу.

Упродовж останніх десятиліть значна увага приділяється пошукам нових підходів до професійної самореалізації вчителів у різних видах педагогічної діяльності, зокрема й в освітньо-проектній діяльності. Нині учитель не може бути «функціонером», виконувати лише приписи й адміністративні накази, він повинен відчувати правильні тенденції й напрями розвитку молоді, уявляти перспективи педагогічної діяльності, усвідомлювати й розуміти особистісні ресурси, розкриття яких задовольнить кар'єрне зростання й успіх професійної діяльності, позбавить від стереотипів і професійного вигорання.

Водночас специфіка роботи вчителя старшої школи зобов'язує його «пробуджувати» інтерес у старшокласників до проектування життєвої стратегії, задовольняти амбіції й потреби їхнього професійного самовизначення, допомагати у виборі професії й готувати до вступу у вищі навчальні заклади (ВНЗ), розкривати здатність випускників до чіткого уявлення про свої можливості, зіставляти їх з вимогами майбутньої професії, розуміти шляхи реалізації власних здібностей, рівня домагань, цінностей, планів у професійній сфері.

На вирішенні таких завдань наголошується в Концепції профільного навчання в старшій загальноосвітній школі (2010), у Типових положеннях про атестацію педагогічних працівників (2010) та змінах до них, у Положенні «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (2012), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. (2015), Концепції «Нової української школи» (2016), в яких йдеться про необхідність створення умов для професійної самореалізації вчителів і здійснення профорієнтації старшокласників.

Науковим підґрунтям дослідження є провідні ідеї самореалізації особистості (І. Бех, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл), розвитку особистості й досягнення акмеологічних вершин (О. Гречаник, В. Огнев'юк, Г. Коваленко, Л. Рибалко, С. Сисоєва, Я. Фруктова), розкриття процесів самості в професійній діяльності (І. Ісаєв, Р. Ішмухаметов, Л. Коростильова, В. М'яленко, В. Маралов, М. Ситнікова).

Питання самореалізації вчителя вивчаються у зв'язку з дослідженнями професіоналізму, професійної компетентності, педагогічної майстерності та розкриваються в таких напрямках: підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності через самопізнання й розкриття інноваційного потенціалу (І. Гавриш, Ю. Єрмак, І. Коновальчук, О. Манджари, О. Попова); формування готовності майбутніх учителів до професійної самореалізації в процесі фахової і психолого-

педагогічної підготовки (І. Лебедик, А. Лісниченко, В. Мазін, К. Поселецька); підвищення кваліфікації педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти (Л. Армейська, Н. Білик, О. Мариновська, Т. Сорочан, Р. Черновол-Ткаченко), стимулювання вчителів до професійної самореалізації та розвитку її компонентів (А. Зарицька, О. Колодницька, І. Харкавців, Л. Суценко).

У наукових працях (В. Зіневич, Н. Каціон, Т. Ремех, К. Степанюк) розкрито роль і значущість освітньо-проектної діяльності вчителів і проектних технологій для підвищення ефективності педагогічної діяльності (І. Іонова, О. Колодницька, Ю. Немченко, В. Трунова), суть проектування в педагогічному процесі (О. Жерновникова, О. Купенко, О. Фонарюк, Л. Штефан).

Аналіз наукових праць з порушеної проблеми дає підстави для висновку про те, що в педагогічній теорії і практиці недостатньо висвітлено питання професійної самореалізації вчителів в освітньо-проектній діяльності.

Актуальність вивчення окресленої проблеми посилюється наявністю таких *суперечностей*:

- між соціальним запитом і об'єктивною потребою у висококваліфікованих педагогах, здатних до самопізнання й самовдосконалення в освітньому просторі, та недостатнім рівнем професійної самореалізації вчителів у педагогічній діяльності;
- між потенційним рівнем прагнення вчителів до професійної самореалізації в педагогічній діяльності й недостатнім виявленням власних ресурсних можливостей в освітньо-проектній діяльності;
- між необхідністю забезпечення педагогічних умов професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності й нерозробленістю науково-теоретичних і практичних засад.

Отже, актуальність, недостатня теоретична розробленість проблеми та необхідність практичного розв'язання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Професійна самореалізація вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до напряму наукових досліджень кафедри початкової, дошкільної і професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Сучасні освітньо-виховні технології в підготовці вчителів» (РК № 0111U008876).

Тему дисертації затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 4 від 06.06.2013 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 26.11.2013 р.).

Мета дослідження – перевірити вплив теоретично обґрунтованих й експериментально перевірених педагогічних умов професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності на рівень професійної самореалізації учителів зазначеної категорії.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. На підставі аналізу наукової літератури з'ясувати суть, структуру, функції професійної самореалізації вчителів.

2. Схарактеризувати освітньо-проектну діяльність учителів, розкрити компоненти та рівні професійної самореалізації вчителів старшої школи в зазначеній діяльності.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності.

4. Уточнити критерії та показники рівнів професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності.

Об'єкт дослідження – процес освітньо-проектної діяльності вчителів.

Предмет дослідження – педагогічні умови професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що рівень професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності значно підвищиться, якщо забезпечити стимулювання позитивної мотивації професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності; надання вчителям старшої школи науково-методичної допомоги в розкритті їхнього освітньо-проектного потенціалу з боку органів управління освітою, адміністрації ЗНЗ, районних методичних центрів і шкільних методичних об'єднань учителів; створення й виконання освітніх проектів зі старшокласниками та різними освітніми й соціальними інститутами (ВНЗ, наукові установи, родина, громадські організації).

Для вирішення визначених завдань і перевірки гіпотези використано **методи дослідження**: *теоретичні* – вивчення, аналіз і узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури з метою розкриття основних дефініцій досліджуваної проблеми й теоретичного обґрунтування педагогічних умов професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності; *емпіричні* – анкетування, тестування, бесіда, спостереження, діагностувальні методики для визначення рівнів професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності, педагогічний експеримент для перевірки ефективності педагогічних умов професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності; *методи математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності, як-от: стимулювання позитивної мотивації професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності; надання вчителям старшої школи науково-методичної допомоги в розкритті їхнього освітньо-проектного потенціалу з боку органів управління освітою, адміністрації ЗНЗ, районних методичних центрів і шкільних методичних об'єднань учителів; створення й виконання освітніх проектів зі старшокласниками та різними освітніми й соціальними інститутами (ВНЗ, наукові установи, родина, громадські організації);

– *уточнено* суть поняття «професійна самореалізація вчителів» як процес і результат власної перетворювальної діяльності, що являє собою самопізнання й зіставлення особистісних і професійних якостей з вимогами педагогічної діяльності,

якісне виконання професійних обов'язків, проектування позитивних самозмін й досягнення найвищих освітніх результатів; компоненти професійної самореалізації в освітньо-проектній діяльності (мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний, оцінювально-особистісний); показники і критерії (мотиваційно-потенційний, когнітивно-проектувальний, рефлексивно-аналітичний) рівнів професійної самореалізації вчителів (творчий, репродуктивний, потенційний);

– *подальшого розвитку* набули методи й форми стимулювання вчителів до професійної самореалізації в освітньо-проектній діяльності (планування життєвої стратегії, тренінг із самопізнання й розкриття власної здатності до створення й виконання освітніх проектів, ситуації успіху, навчально-методичний семінар).

Практичне значення дослідження полягає в тому, що педагогічні умови професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності експериментально перевірені й упроваджені в шкільну практику. Автором *розроблено* й використано на практиці програми освітнього проекту «Перспективи співпраці й партнерства в освіті», навчально-методичного семінару «Теорія і методика професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності», методичні рекомендації для директорів, методистів, учителів, керівників освітніх проектів, слухачів Інституту підвищення кваліфікації, перепідготовки, акмеологічну модель випускника ліцею.

Основні результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів I-III ступенів №№ 1, 2, 7, 10, 12 Ковельської міської ради (протокол № 6 від 18.05.2016), №№ 12, 15, 22, 44, 48, 118 Одеської міської ради (протокол № 5 від 16.09.2016), №№ 22, 51, 105, 129, 131, 135, 146, 147, 150, 154, 159 Харківської міської ради Шевченківського району (протокол № 1 від 02.09.2016).

Матеріали дослідження *можуть бути використані* в системі післядипломної педагогічної освіти й удосконалення кваліфікації педагогічних керівних кадрів, у підготовці майбутніх учителів у процесі викладання навчальної дисципліни «Педагогіка» розділу «Основи педагогічної майстерності», складання навчально-методичних посібників з педагогіки, написання студентами курсових і магістерських робіт у вищих педагогічних навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (2013 – 2016 рр.), а також у виступах на міжнародних, усеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях, а саме: «Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості освіти» (Харків, 2013); «Ресурсне забезпечення якості освіти» (Харків, 2014); «Управлінські та психологічні аспекти професійної підготовки фахівців в умовах інноваційного розвитку освіти» (Харків, 2016); «Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір» (Мелітополь, 2016); «Вища і середня школа в умовах сучасних викликів» (Харків, 2016); «Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців» (Ужгород, 2016); «Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики» (Запоріжжя, 2016); «Акмеологія: наука

XXI століття» (Київ, 2016); «Освіта і доля нації» (Харків, 2016); «Сьомі Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2016).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 18 одноосібних публікаціях, серед них: 6 статей у провідних фахових наукових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному періодичному виданні, 2 – в інших періодичних виданнях України, 8 – тези у збірниках матеріалів наукових конференцій, 1 методичні рекомендації.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (270 найменувань, із них 17 – іноземною мовою). У тексті містяться 12 таблиць (на 8 сторінках) і 8 рисунки (на 4 сторінках), 4 додатки (на 12 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 212 сторінок. Основний текст викладено на 168 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, розкрито ступінь її розробленості, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і гіпотезу дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів наукового пошуку, доведено вірогідність отриманих результатів, подано відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження.

У першому розділі «**Теоретичні засади професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності**» на підставі аналізу наукової літератури з'ясовано суть, структуру, функції професійної самореалізації вчителів, схарактеризовано освітньо-проектну діяльність учителів, розкрито компоненти та рівні професійної самореалізації вчителів старшої школи в зазначеній діяльності, теоретично обґрунтовано педагогічні умови професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності.

На підставі аналізу першоджерел і хрестоматійного матеріалу зазначено, що витоками професійної самореалізації вчителів є ідеї звернення людини до власної природи, пошуки нею сенсу життя, визнання цінностей свободи й самоствердження в особистісному й соціальному просторі, які належали ще філософам минулого (Аристотелю, Ф. Бекону, Г. Гегелю, Л. Фейєрбаху та іншим). На думку філософів (М. Бердяєв, В. Зеньковський, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс) головною екзистенцією є самореалізація особистості як виявлення власної сутності, самовизначення і відповідальне ставлення до вибору цінностей своєї діяльності. З виявленням такої екзистенції пов'язані морально-особистісні якості людини (рішучість, совість, турбота, стійкість у подоланні перешкод).

У сучасних дослідженнях з філософії освіти (Л. Дворніченко, В. Кремень, Т. Новіцька, С. Шевцова) розкривається значущість професійної самореалізації особистості, яка запобігає наявним ризикам недостатності й невизначеності людини, сприяє кар'єрному зростанню й самоствердженню в житті й професійній діяльності.

Як свідчить аналіз психолого-педагогічних праць українських і зарубіжних учених (І. Бех, В. Маралов, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл), суттєвими ознаками самореалізації особистості є прагнення людини досягати успіху в особистісному й професійному житті, бажання долати перешкоди й уникати невдачі,

виявлення потреб і мотивів саморозвитку й самовдосконалення. Самоактуалізована людина є самодостатньою й конкурентоспроможною, здатною до розв'язання життєвих і професійних завдань, сприйняття й створення комфортного середовища (А. Маслоу). Самореалізація не є кінцевим станом досконалості особистості, оскільки людина впродовж життя висуває нові цілі й вибудовує життєву й професійну стратегію розвитку й досягнення нових вершин (К. Роджерс).

На підставі аналізу результатів проведених психолого-педагогічних досліджень з'ясовано, що суть професійної самореалізації вчителя може тлумачитися з різних позицій, як-от: мета й результат максимально повного розкриття внутрішнього потенціалу в педагогічній діяльності, досягнення найвищих результатів особистісного й професійного зростання (А. Зарицька, Т. Куценко, Л. Рибалко); розпредметнення цінностей і передового педагогічного досвіду, привласнення їх і наповнення особистісним сенсом, опредметнення власної сутності (І. Ісаєв, А. Лісниченко, М. Ситнікова, І. Харкавців); творче самовираження вчителем власного «Я» у різних видах педагогічної діяльності, самопрезентація й задоволеність продуктивними результатами роботи над собою (М. Лазарєв, Н. Сегеда, К. Сергєєва); процес самотворення, показниками якого є професіоналізм, педагогічна майстерність, педагогічна культура, професійна компетентність учителя (В. Гриньова, Н. Гузій, Л. Карпова, В. Мазін, Є. Потапчук, Н. Самохіна); здатність учителів розкривати індивідуальність і нові можливості педагогічної діяльності, уявляти перспективи саморозвитку й значущість індивідуального стилю роботи з учнями, створювати імідж успішного педагога та розкривати перспективи розвитку для учнів (Є. Голобородько, І. Тялєва). Зарубіжні вчені (Т. Брінтхаупт, Р. Вуйіс, Р. Ліпка, Т. Прибісев-Белеслік, Р. Рао, С. Шим) наголошують на тому, що лише той учитель є здатним до самореалізації, котрий усвідомлює власне «Я» та використовує його як інструмент для саморозвитку школярів, постійно пізнає нове, відчуває задоволення, досягає успіху й щасливий у педагогічній праці.

У дисертації розкрито *суть поняття «професійна самореалізація вчителів»* як процес і результат власної перетворювальної діяльності, що являє собою самопізнання й зіставлення особистісних і професійних якостей вимогам педагогічної діяльності, якісне виконання професійних обов'язків, проектування позитивних самозмін й досягнення найвищих освітніх результатів.

З позиції авторського підходу до розуміння професійної самореалізації вчителя визначено її *структуру* як сукупність конкретних дій, а саме: самопізнання й самовизначення на основі рефлексії; самоактуалізації і самопрогнозування; безпосередньо самореалізації як виявлених потенційних сил, самопроектування, самоорганізація і самоуправління; самовдосконалення – саморегуляція, самоконтроль і самооцінка, самоствердження; саморозвитку в педагогічній діяльності, підпорядкованих меті й завданням, мотивації і ціннісним педагогічним орієнтаціям. З'ясовано, що в педагогічній діяльності професійна самореалізація виконує діагностувальну, проектувальну, навчальну, розвивальну, самоосвітню, самовиховну *функції* (І. Зязюн, Л. Крамущенко, В. Семиченко, Н. Тарасевич).

Професійна самореалізація вчителів відбувається в різних видах педагогічної діяльності, у тому числі й у освітньо-проектній діяльності. На основі аналізу

наукових праць (В. Дейниченко, О. Жерновникова, В. Костіна, О. Купенко, Є. Полат, О. Прашко, К. Яресько) освітньо-проектну діяльність учителів схарактеризовано, як: 1) проектування – осмислене створення образу майбутнього бажаного педагогічного результату, опис процедури перетворення цього образу на об'єктивну реальність (проектування навчальної діяльності старшокласників, складання плану профорієнтації старшокласників тощо); 2) самопроектування – уявлення й моделювання позитивних самозмін в особистісному й професійному житті (побудова індивідуальної траєкторії саморозвитку, власного освітнього маршруту), 3) створення й виконання освітніх проектів – утілення уяви й перетворення бажаного образу на об'єктивну реальність за наявної команди виконавців у визначений термін, отримання нового освітнього продукту.

З урахуванням результатів аналізу сутнісних характеристик (цілеспрямованість, можливості розкриття індивідуальності, пошуковий і перетворювальний характер діяльності, робота в команді й колективне виявлення думки, зв'язок теорії з практикою, створення ідеального чи матеріального освітнього продукту) й тематичної спрямованості освітньо-проектної діяльності педагогів (психолого-педагогічні, соціокультурні, особисті проблеми людини), розкрито компоненти професійної самореалізації вчителів старшої школи, а саме: мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний, оцінювальний-особистісний.

Суть *мотиваційно-цільового компоненту професійної самореалізації вчителів в освітньо-проектній діяльності* полягає у визначенні мети – уявлення ідеального образу педагогічного явища, процесу, об'єкта, власного «Я», майбутнього учня та створення нового освітнього продукту (сформована професійна «Я»-концепція вчителя, його позитивні самозміни, акмеологічна модель випускника, план самоосвіти, конспекти уроків і сценарії виховних заходів, авторські програми з навчальних предметів тощо), завдань – виявлення потреб і мотивів освітньо-проектної діяльності, оволодіння знаннями й уміннями такої діяльності, розробка освітніх проектів. Провідними є потреби професійної самореалізації як прагнення вчителів розкривати власний ресурсний потенціал в освітньо-проектній діяльності, бажання допомагати старшокласникам у професійному самовизначенні, інтерес до процесу й результатів розроблення освітніх проектів, мотиви досягнення успіху й уникнення невдачі, формування позитивної «Я»-концепції, які є рушійною силою професійного зростання особистості, досягнення нових вершин у житті й професії.

Змістово-діяльнісний компонент професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності виявляється в глибині й повноті знань про власну професійну «Я»-концепцію, вимоги й зміст освітньо-проектної діяльності, вікові особливості старшокласників і значущість освітніх проектів для їхнього професійного самовизначення. В основі освітньо-проектної діяльності лежить розуміння вчителем власної професійної «Я»-концепції як уява про реальні власні можливості займатися такою діяльністю, проектування власного майбутнього, сприйняття власних досягнень іншими людьми, а також зіставлення уявлень про себе з вимогами і змістом такої предметної діяльності, розв'язання внутрішніх суперечностей між «Я хочу», «Я можу», «Мені це потрібно» (І. Кон, В. Маралов, Л. Мітіна). У такій діяльності вчитель виявляє творчий замисел, проектує способи

його втілення в реальне життя, генерує ідеї й висловлює власні, виконує мисленнєві (аналіз, синтез, абстрагування, сприйняття, узагальнення) та практичні (прогнозування, планування, моделювання, конструювання, самоорганізація) дії, оцінює й коригує освітні результати. Одночасно він виконує ролі розробника й організатора освітніх проектів, лідера проектної групи й виконавця.

Здійснення освітньо-проектної діяльності вчителями старшої школи супроводжується знаннями про освітній проект як процес мисленнєвих дій, відображений у планах, мріях, ідеях і результат реалізації професійно-педагогічного потенціалу на високому рівні. У дослідженні з'ясовано, що освітні проекти бувають індивідуальними, груповими, дослідницькими, пошуковими, творчими, прикладними, рольовими, ознайомчими, науково-тематичними, практично-орієнтованими, міжпредметними та виконуються вчителями на різних рівнях.

Продуктивність освітньо-проектної діяльності забезпечується *вміннями професійної самореалізації вчителів*, до яких належать такі, як *прогнозування* – уявляти перспективи розкриття й розвитку власного потенціалу, виявляти відповідність власних інтересів і здібностей обраній діяльності; *проекткування* – передбачати способи розкриття власного потенціалу в такій діяльності, сприймати очікувані результати та аналізувати їх відповідність реальним освітнім продуктам; *планування* – складати план самостереження, індивідуального освітнього маршруту або освітньої траєкторії на основі виявлених сутнісних сил; *моделювання* – відображати власний задум у вигляді схеми, абстрагувати нові ідеї саморозвитку й знаходити шляхи їх реалізації; *конструювання* – узагальнювати результати самопізнання й будувати структуру професійної самореалізації особистості, розробляти алгоритм самовдосконалювання в діяльності; *самоорганізації* – об'єднувати власні зусилля й мобілізувати потенціал, організовувати свою роботу, розподіляти час та енерговитрати на його виконання.

Завдяки *оцінювально-особистісному компоненту професійної самореалізації вчителів старшої школи* освітньо-проектна діяльність стає регульованою, розкриваються механізми переходу зовнішнього у внутрішнє, тобто зовнішні дії контролю й оцінки вчителя в дії самоконтролю й самооцінки (Л. Виготський). У результаті рефлексії відновлюється у свідомості вчителя образ бажаного результату, порівнюється цей образ з реальними освітніми результатами, приймаються рішення щодо продовження або корекції дії. Ефективність професійної самореалізації вчителів підвищується завдяки особистісним якостям (активність, ініціативність, креативність, самостійність, комунікативні та організаторські здібності, адекватна самооцінка й самоконтроль).

Схарактеризовано *рівні професійної самореалізації вчителів*, як-от: *потенційний* – самоактуалізація як готовність до дії, самоусвідомлення й планування власних досягнень в освітньо-проектній діяльності, розуміння власного стану мотиваційно-ціннісної сфери, здібностей, наявних знань і вмінь її здійснення; *репродуктивний* – виявлення безпосередніх дій самореалізації (самопроекткування, самоорганізація, самоуправління) в освітньо-проектній діяльності, засвоєння досвіду освітньо-проектної діяльності, часткове задоволення професійними досягненнями й кар'єрним зростанням, що відбулися завдяки самозмінам і розвитку особистості в

професійній діяльності; *творчий* – самовдосконалення й самоствердження як результат сформованої стійкої позиції високих досягнень, подальше проектування нових способів професійної самореалізації в освітньо-проектній діяльності, перенесення набутого досвіду в нові умови професійної діяльності.

На основі аналізу наукової літератури (Н. Брюханова, В. Костіна, Г. Романова, Л. Ричкова), нами теоретично обґрунтовано педагогічні умови. Необхідність першої умови – *стимулювання позитивної мотивації професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності*, обумовлена потребами вчителів проектувати успішну професійну кар'єру, отримувати задоволення від роботи в освітніх проектах, створювати власний імідж та авторитет з метою підвищення суспільної значущості професії вчителя. Водночас, як свідчать результати аналізу наукової літератури (Б. Ананьєв, Є. Ільїн, Н. Каньоса, Н. Клокар, З. Крижановська, Ю. Орлов), існує низка чинників, внутрішнього (стереотипи працювати традиційно, орієнтуватися на знаннєву парадигму, а не на розвиток особистості, небажання змінювати себе, слабкий розвиток сили волі, тривожність, низький рівень самоорганізації) та зовнішнього характеру (відсутність можливостей матеріального стимулювання та фінансування освітніх проектів, недооцінювання результатів освітньої діяльності вчителів з боку адміністрації ЗНЗ і на районних конкурсних змаганнях), які негативно впливають на професійну самореалізацію вчителів. Такі перешкоди знижують рівень професійної самореалізації вчителів, стають причиною виникнення в них невпевненості в результатах пошукової діяльності, тривожності в процесі виконання освітніх проектів, низької самооцінки власних освітніх результатів. Зазначено що, подолання перешкод сприяє розв'язанню вчителем творчих завдань як інтелектуального, так і практичного характеру, виявленню ним новизни й практичної значущості теми дослідження.

Отже, суть стимулювання позитивної мотивації професійної самореалізації вчителів полягає в подоланні внутрішніх та усуненні зовнішніх перешкод, які негативно впливають на професійну самореалізацію вчителів в освітньо-проектній діяльності, та активізації професійних потреб, мотивів, інтересів, ціннісних орієнтацій педагогів, яка має відбуватися шляхом додаткового стимулювання (заохочення з опорою на індивідуальний інтерес до освітніх проектів, позачергова атестація й отримання педагогічних звань старшого вчителя, вчителя-методиста, нагородження грамотами різного рівня, нагрудними значками).

Обґрунтовуючи другу педагогічну умову – *надання вчителям старшої школи науково-методичної допомоги в розкритті їхнього освітньо-проектного потенціалу з боку органів управління освітою, адміністрації ЗНЗ, районних методичних центрів і шкільних методичних об'єднань учителів*, виходили з таких положень. Вивчення педагогічного досвіду, планів і звітів роботи методичних об'єднань, експертизи освітніх проектів показало, що рівень професійної самореалізації вчителів підвищиться, якщо їм надавати науково-методичну допомогу з питань методології освітньо-проектної діяльності, методики її здійснення.

Як свідчать дані проведеного пілотного дослідження, учителі (усього опитано 264 особи) зазначають, що для ефективної професійної самореалізації їм не вистачає: а) досвіду організації і виконання освітніх проектів, інформації про освітні

проекти, критерії відбору, що висуваються до учасників (31,9 %); б) налагодженої взаємодії у виконанні спільних освітніх проектів з батьками та старшокласниками (25 %); в) сучасної матеріально-технічної бази, обладнаного новітніми інформаційно-комунікаційними засобами робочого місця (20,5 %); г) творчої ініціативної команди однодумців, позитивного ставлення колег й науково-методичної допомоги з боку адміністрації ЗНЗ (13,6 %). Деякі вчителі (9 %) байдуже ставляться до освітньої проектної діяльності. Отже, на основі отриманих результатів опитування, власного досвіду розроблення освітніх проектів виявлено, що вчителям потрібна науково-педагогічна допомога в розкритті освітньо-проектного потенціалу.

Зазначено, що науково-методична допомога педагогам має бути одним із завдань злагодженої діяльності Науково-методичного педагогічного центру при Департаменті освіти (вивчення соціально-економічних умов розвитку регіону, запитів батьків, бажання вчителів і школярів, потреб виробництва, потенціалу освітньої сфери з метою виявлення глобальної освітньої проблеми, постановка стратегічної мети освітньо-проектної діяльності регіону), районних методичних центрів (проекування локальної мети, завдань і тактики освітньо-проектної діяльності ЗНЗ району); адміністрації ЗНЗ (визначення мети й завдань освітньо-проектної діяльності конкретного ЗНЗ, об'єднання вчителів з метою обміну педагогічним досвідом та підвищення рівнів їхньої професійної самореалізації, координація науково-методичної роботи ЗНЗ, організація співпраці з освітніми й соціальними установами); шкільних методичних об'єднань (допомога вчителям у розробленні освітньо-проектної теми, плануванні самоосвітньої діяльності тощо).

Визначення третьої умови – *створення й виконання освітніх проектів зі старшокласниками та різними освітніми й соціальними інститутами (ВНЗ, наукові установи, родина, громадські організації)* – обґрунтовується тим, що вчитель має готувати школярів до соціокультурного освітнього простору, в якому вони знаходять сенс життя й визначаються з професією, а це потребує зміни структури відносин учителя ЗНЗ з іншими освітніми й соціальними установами. Співпраця вчителів старшої школи з професорсько-викладацьким складом ВНЗ розширює світогляд учителя й межі професійної самореалізації, сприяє оволодінню додатковими знаннями й уміннями з підготовки старшокласників до предметних олімпіад, конкурсів МАН. Спільні освітні проекти наближують теорію до практики, викликають інтерес учителів до обміну педагогічними ідеями й досвідом освітньо-проектної діяльності, поповнюють тезаурус робочої термінології про педагогічні технології та авторські концепції, стимулюють до проведення педагогічного експерименту. Творча співпраця з науковими установами підвищує наукову глибину самопізнання вчителів з навчальних предметів, сприяє ознайомленню з науковими розробками й новим обладнанням, формує уяву про практичне застосування наукових знань школярами. У роботі громадських організацій учитель реалізує організаторські й комунікативні здібності, розвиває власну соціокультурну компетентність й допомагає старшокласникам у проектуванні шляхів реалізації власного «Я» в соціумі. Взаємодія у спільних освітніх проектах сприяє кращому розумінню потреб старшокласників, корекції їхньої поведінки, налагоджуванню стосунків у сім'ї, контакту між батьками і старшокласниками.

У другому розділі «**Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності**» експериментально перевірено ефективність педагогічних умов професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності, проаналізовано результати експериментальної роботи.

Педагогічний експеримент було проведено протягом 2013–2016 н. р. Базою експерименту обрано ЗНЗ I–III ступенів Харківської міської ради Харківської області Шевченківського району. Учителів розподілено на групи: експериментальні (ЕГ) – учителі ЗНЗ №№ 22, 51, 89, 129, 146, 150, які брали активну участь в експериментальній роботі (172 особи); контрольні (КГ) – учителі ЗНЗ №№ 105, 131, 135, 147, 154, 159, які працювали традиційно (144 особи). Разом було охоплено 316 учителів старшої школи.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту було з'ясовано вхідний рівень професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності, визначено діагностичний інструментарій (методики, практикум самопізнання В. Маралова, самоактуалізаційний тест (САТ), тест «Самореалізація» тощо). Відповідно до визначених компонентів професійної самореалізації вчителів уточнено критерії із відповідними показниками рівнів виявлення феномену в освітньо-проектній діяльності, а саме: *мотиваційно-потенційний* (прагнення розкривати власний ресурсний потенціал і вдосконалювати себе в освітньо-проектній діяльності, бажання досягати успіху й уникати невдачі); *когнітивно-проектувальний* (знання про власну професійну «Я»-концепцію, суть освітньо-проектної діяльності, її значущість для досягнення мети й результату професійної самореалізації вчителів, методику створення й розроблення освітніх проектів, вікові особливості старшокласників і особливості профільного навчання; уміння професійної самореалізації вчителів – прогнозування, проектування, планування, моделювання, конструювання, самоорганізації); *рефлексивно-аналітичний* (аналіз результатів й передбачення подальшого самовдосконалення в педагогічній діяльності, самооцінка, виявлення власної активності, ініціативності, інтуїції, креативності, рішучості, самостійності, стресостійкості).

Отримані результати свідчили про недостатній рівень професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності.

На формуальному етапі експерименту педагогічні умови професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності впроваджували в експериментальних групах.

У процесі реалізації першої умови – *стимулювання позитивної мотивації професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності* – учителям експериментальних шкіл роз'яснювали важливість визначення мети професійної самореалізації, правильного зіставлення власних потенційних можливостей і вимог до освітньо-проектної діяльності, адекватного оцінювання й корекції власних освітніх результатів. Учителів переконували в тому, що освітньо-проектна діяльність є продуктивною для досягнень їхніх та учнів, створення позитивного іміджу ЗНЗ; з'ясовували перспективи професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності;

роз'яснювали роль позитивної мотивації особистості в досягненні успіху, сприйняття й визнання особистісних і професійних результатів іншими людьми; намагалися на прикладах освітніх проектів «Інтелект України» (керів. І. Бех, І. Гавриш), «Обдарована молодь» (керів. Л. Карпова), «Ліцейна освіта школярів» (кер. С. Кіриченко) довести, що ефективність професійної самореалізації вчителів підвищується в процесі співпраці, оскільки самосприйняття себе відбувається через вироблення колективної думки і партнерських стосунків, задоволення від реалізації власної позиції в результаті командної роботи. Усунення перешкоди «відсутність часу» відбувалося завдяки заняттям із самоменеджменту, на яких учителі усвідомлювали роль проектування в організації власної діяльності, підвищення рівня самоорганізації. На засіданнях методичних об'єднань обговорювали теми: «Чого бракує вчителю для освітньо-проектної діяльності?», «Роль освітніх проектів у підвищенні методичної компетентності вчителів». На методичні семінари запрошували науковців з доповідями на теми: «Інноваційна діяльність учителя», «Пріоритети в освіті та у власній діяльності», «Реалізація акмеологічних ідей у шкільній освіті», засвоєння змісту яких посилювало впевненість учителів, усувало їх тривожність у виконанні освітніх проектів.

Підготовка до щорічної науково-практичної конференції «Ліцейна освіта і сучасна наука» позитивно вплинула на виявлення ресурсних можливостей вчителів, старшокласників, батьків. Досвідчені вчителі демонстрували результати освітніх проектів на Днях навчально-методичних кафедр «Країнознавство», «Філологія», «Інтеграл», «Natura», їх запрошували до інших шкіл, де вони ділилися досвідом.

Упровадження другої умови – *надання вчителям старшої школи науково-методичної допомоги в розкритті їхнього освітньо-проектного потенціалу з боку органів управління освітою, районних методичних центрів, адміністрації ЗНЗ, шкільних методичних об'єднань учителів* – відбувалося завдяки авторському науково-методичному семінару «Теорія і методика професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності», який складався із теоретичного і практичного модулів і проводився щотижнево.

Учителів експериментальних груп ознайомлювали з основами теорії самореалізації особистості (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл), особливостями професійної «Я»-концепції (В. Маралов). На основі аналізу наказів і розпоряджень органів управління освітою, рекомендацій і вказівок від районних методичних центрів обговорювали стратегією розвитку освітньої сфери в регіоні та перспективи освітньо-проектної діяльності ЗНЗ. Під час практикуму уточнювали критерії і показники рівнів професійної самореалізації вчителів (С. Гармаш, Л. Калашнікова, Н. Калина, І. Шеменюк), проектували образ майбутнього учня та місце вчителя в школі майбутнього, моделювали індивідуальну траєкторію розвитку освітньо-проектного потенціалу вчителя, розробляли модель випускника ліцею. Учителів інформували про тематику роботи методичних об'єднань і надання консультацій щодо розроблення освітніх проектів, критеріїв відбору активних учасників до роботи в них. Разом з методистами розробляли й проводили тренінг «Освітньо-проектна діяльність учителя». Для педагогів проводили майстер-клас з розроблення освітнього проекту «Залучення учнів до наукової діяльності через участь у

турнірному русі», на якому під час імітаційної гри кожен з учасників мав змогу спробувати себе в ролі доповідача, опонента та рецензента. Учителі виконували завдання на розвиток уміння концентрувати увагу на головному, синтезувати ідеї інших людей, виявляти власну точку зору; переглядали відеофрагменти освітніх турнірів для старшокласників.

Науково-методична допомога вчителям старшої школи мала диференційований характер. З учителями, які не мали досвіду освітньо-проектної діяльності, використовували алгоритми розроблення освітніх проектів, пропонували розв'язати професійні ситуації, наводили приклади генерування власних ідей, виконували вправи на уяву і спостережливість, ознайомлювали з матеріалами розроблених освітніх проектів, проводили науково-методичний семінар на тему: «Організація самоосвітньої діяльності вчителя», складала план самоосвіти, розробляли освітній маршрут педагога (Л. Князева). Учителі, які мали досвід освітньо-проектної діяльності, підвищували рівень професійної самореалізації шляхом ініціювання нових освітніх проектів, залучення до них старшокласників і батьків, конструювання електронних підручників із навчальних предметів, проектування процесу підготовки старшокласників до тестування, оволодіння іноземними мовами та ІКТ. Отриману інформацію й умінь освітньо-проектної діяльності вчителі використовували в проектуванні викладу теми предметних уроків, проведенні гуртків, організації науково-дослідної організації школярів, підготовці старшокласників до виконання конкурсних наукових робіт.

Згідно з третьою умовою – *створенням і виконанням освітніх проектів зі старшокласниками та різними освітніми й соціальними інститутами (ВНЗ, наукові установи, родина, громадські організації)* – учителі експериментальних груп брали участь у створенні й виконанні *освітнього проекту «Перспективи співпраці й партнерства в освіті»* (кер. С. Кіриченко). У межах розробленого освітнього проекту, згідно з напрямками співпраці, було реалізовано програми:

1) «Кроки до вищого навчального закладу» – учителі виявляли відповідність глибини й спрямованості предметного матеріалу, який вони викладають, аналізували якість підготовки старшокласників до зовнішнього незалежного тестування, вимоги конкретного ВНЗ, факультету, спеціальності; популяризували вчительську професію під час організації Дня педагогіки в ліцеї, роботи університетських кафедр у ЗНЗ та об'єднаних науково-методичних студій для вчителів, методистів, керівників закладів, викладачів;

2) «Майбутнє науки і техніки» – учителі та старшокласники ознайомлювалися з організацією різних видів виробництва, учні старших класів проектували власне майбутнє за схемою «школа – ВНЗ – виробництво чи наука», отриману нову інформацію вчителі включали до матеріалу з навчальних предметів, виокремлювали її практичну значущість, використовували бази наукових установ для профорієнтаційної діяльності, виявляли учнів, схильних до наукової діяльності;

3) «Громадська позиція особистості» – учителів ознайомлювали з нормативно-правовими основами діяльності волонтерського руху, екологічного стану Харківщини, подолання кризових станів людини – залежності від алкоголізму, наркоманії, заходами упередження захворювання на ВІЛ/СНІД, туберкульоз.

У процесі педагогічного експерименту обговорювали питання щодо підвищення професіоналізму вчителя та ефективності його професійної самореалізації, розроблення нових підходів до організації навчання й виховання старшокласників, надання допомоги в їхньому професійному самовизначенні.

Приклади освітніх проектів наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Освітні проекти, в яких брали участь учителі експериментальних шкіл

Рівні	Приклади освітніх проектів
Міжнародний	Освітній проект eTwinning, міжнародні конференції, Сьомий міжнародний форум «Інноватика в сучасній освіті».
Всеукраїнський	«Відкритий світ», «Тьюторська технологія як засіб реалізації принципу індивідуалізації в освіті», «Інтелект України», освітній проект Українського фонду «Здоров'я».
Обласний (регіональний)	«Науково-методичні засади впровадження медіаосвіти в систему навчально-виховної роботи навчальних закладів Харківської області».
Міський	Освітній проект з інформатизації «Шкільний інформаційний світ», освітні проекти «Обдарована молодь», «Учитель року».
Локальний (шкільний)	Освітні проекти «Співпраця й партнерство в освіті», «Ліцейське наукове товариство Харківського ліцею № 89 Харківської міської ради Харківської області», «Фінансово-економічна грамотність для учнів, учителів та батьків», «Упровадження результатів наукових досліджень в практику занять з фізичної культури», «Сучасна наука», «Сучасні тенденції та особливості мовленнєвої культури», «Слобожанщина», «ІКТ на службі людству», «Безпека життєдіяльності», «Освіти світу».

На *контрольному етапі* оцінювали ефективність реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності. Вірогідність отриманих результатів підтверджено методами математичної статистики – критерій χ^2 (хі-квадрат). Зведені результати подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати експериментальної роботи (приріст у %)

Критерії, показники (рівні, характер виявлення) професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності	Групи вчителів	
	ЕГ (172 особи)	КГ (144 особи)
Мотиваційно-потенційний:		
➤ <i>характер виявлення прагнення розкривати власний ресурсний потенціал і вдосконалювати себе в освітньо-проектній діяльності:</i>		
▪ стійкий – прагнуть і систематично займаються самовдосконаленням	+26,7	+12,5
▪ ситуативний – прагнуть, але займаються самовдосконаленням епізодично, якщо потрібно брати участь у змаганнях, конкурсах тощо	-15,1	-7,7
▪ майже не виявляється – байдуже ставляться до самовдосконалення	-11,7	-4,8
➤ <i>характер виявлення мотивів успіху й уникнення невдачі:</i>		
▪ домінування мотиву успіху (усвідомлюють й адекватно співставляють власні потреби й здібності з вимогами освітньо-проектної діяльності, впевнені й рішучі в професійних досягненнях)	+48,8	+9,7
▪ невизначеність мотиву успіху (прагнуть, але невпевнені та нерішучі у власних силах, у потребах професійних досягнень)	-22,1	-9,0
▪ домінування мотиву уникнення невдачі (виявляють тривожність й низький рівень самоорганізації, самосприйняття й самоповаги)	-26,7	-18,7

1	2	3
Когнітивно-проектувальний критерій:		
➤ <i>рівні засвоєних знань про власний потенціал і перспективи професійної самореалізації в освітньо-проектній діяльності:</i>		
▪ творчий (виявляють знання про власний потенціал і перспективи професійної самореалізації в освітньо-проектній діяльності, необхідні для самовираження й самоствердження в такій діяльності на творчому рівні)	+22,7	+8,3
▪ репродуктивний (виявляють знання про власний потенціал і перспективи професійної самореалізації в освітньо-проектній діяльності, необхідні для проектування й самопроектування на репродуктивному рівні)	-6,4	+8,3
▪ потенційний (виявляють знання про власний потенціал і перспективи професійної самореалізації в освітньо-проектній діяльності на рівні самоактуалізації)	-29,1	-16,6
➤ <i>рівні сформованості вмінь професійної самореалізації вчителів:</i>		
▪ творчий (чітко уявляють свої можливості, проектують способи розкриття в освітньо-проектній діяльності, досягають творчих освітніх результатів)	+23,8	+7,6
▪ репродуктивний (уявляють свої можливості, виявляють не всі способи розкриття в освітньо-проектній діяльності, створюють освітні продукти на репродуктивному рівні)	+7,6	+7,8
▪ потенційний (намагаються виявити свої можливості, проектувати способи розкриття їх на рівні самоактуалізації)	-31,4	-15,4
Рефлексивно-аналітичний критерій:		
➤ <i>відчуття задоволеності результатами професійної самореалізації:</i>		
▪ задоволені, реальні результати співпали з очікуванням	+22,1	+5,6
▪ задоволені, однак очікування не зовсім підтвердилися результатами	+16,2	+9,7
▪ незадоволені, реальні результати не співпали з очікуванням	-38,3	-15,3
➤ <i>сформованість самооцінки на основі самоаналізу:</i>		
▪ адекватно оцінюють власні здібності на основі самоаналізу	+47,6	+20,8
▪ завищують і переоцінюють власні здібності, бракує вмінь самоаналізу	-20,9	-8,3
▪ занижують і недооцінюють власні здібності, бракує вмінь самоаналізу	-26,7	-12,5

Узагальнення результатів теоретичного пошуку й експериментальної роботи дало підстави дійти таких **висновків**.

1. На основі результатів аналізу наукової літератури з'ясовано суть професійної самореалізації вчителів як процесу й результату власної перетворювальної діяльності, що являє собою самопізнання й відповідність особистісних і професійних якостей вимогам педагогічної діяльності, якісне виконання професійних обов'язків, проектування позитивних самозмін й досягнення найвищих результатів як власних, так і школярів, яких навчають. Розкрито структуру професійної самореалізації вчителів як сукупність конкретних дій, а саме: самопізнання й самовизначення на основі рефлексії; самоактуалізації і самопрогнозування; безпосередньо самореалізації як виявлених потенційних сил, самопроектування, самоорганізація й самоуправління; самовдосконалення – саморегуляція, самоконтроль і самооцінка, самоствердження; саморозвитку в педагогічній діяльності, підпорядкованих меті й завданням, мотивації і ціннісним педагогічним орієнтаціям. З'ясовано, що в педагогічній діяльності професійна

самореалізація виконує діагностувальну, проектувальну, навчальну, розвивальну, самоосвітню, самовиховну функції.

2. Схарактеризовано освітньо-проектну діяльність учителів як проектування в педагогічному процесі, самопроектування позитивних змін у педагогічній діяльності, створення й виконання освітніх проектів. До сутнісних характеристик освітньо-проектної діяльності віднесено цілеспрямованість, можливості розкриття індивідуальності, пошуковий і перетворювальний характер діяльності, робота в команді й колективне виявлення думки, зв'язок теорії з практикою, створення ідеального чи матеріального освітнього продукту, а також з'ясовано тематичну спрямованість освітньо-проектної діяльності педагогів (психолого-педагогічні, соціокультурні, особисті проблеми людини).

У науковій роботі розкрито компоненти професійної самореалізації вчителів старшої школи (мотиваційно-цільовий, змістово-діяльнісний, оцінювально-особистісний), її рівні (творчий, репродуктивний, потенційний).

3. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності, а саме: стимулювання позитивної мотивації професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності; надання вчителям старшої школи науково-методичної допомоги в розкритті їхнього освітньо-проектного потенціалу з боку органів управління освітою, адміністрації ЗНЗ, районних методичних центрів і шкільних методичних об'єднань учителів; створення й виконання освітніх проектів зі старшокласниками та різними освітніми й соціальними інститутами (ВНЗ, наукові установи, родина, громадські організації).

Як свідчать результати педагогічного експерименту, зросла кількість учителів старшої школи експериментальних груп, які усвідомлювали й адекватно співставляли власні потреби й здібності з вимогами освітньо-проектної діяльності (приріст становив +48,8 %), брали активну участь в освітніх проектах, мали високі власні досягнення, готували учнів до олімпіад, конкурсів та мали серед них переможців (приріст становив +23,8 %) адекватно оцінювали власні здібності на основі самоаналізу (приріст становив +47,6 %). Про ефективність професійної самореалізації вчителів старшої школи свідчать отримані ними нагороди, похвальні листи, грамоти, учнівські перемоги на предметних олімпіадах, у конкурсах МАН. Зазначено, що підвищення рівнів професійної самореалізації вчителів в експериментальних групах позитивно вплинуло на результати навчання й виховання старшокласників, їхнє професійне самовизначення.

4. На основі уточнених критеріїв (мотиваційно-потенційний, когнітивно-проектувальний, рефлексивно-аналітичний) і відповідних показників рівнів професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності проведено аналіз одержаних результатів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективи і подальші розвідки полягають у дослідженні проблеми професійної самореалізації вчителів у педагогічній діяльності, розробленні механізмів залучення їх до створення й виконання освітніх проектів.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях:

I. Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дослідження:

1. Кіриченко С. В. Самоосвіта як засіб професійної самореалізації вчителів старшої школи / С. В. Кіриченко // Електронне наукове фахове видання «Теорія і методика професійної освіти». – 2015. – Вип. № 5. Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_70/part_2/issue_70_2.pdf – Назва з екрану.

2. Кіриченко С. В. Професійна самореалізація вчителів старшої школи як педагогічна проблема / С. В. Кіриченко // SCIENTIFIC JOURNAL INNOVATIVE SOLUTIONS IN MODERN SCIENCE. – No. 2(2). – Dubai, 2016. – С. 3 – 7.

3. Кіриченко С. В. Метод проектів як засіб професійної самореалізації учителів старшої школи / С. В. Кіриченко // Наукове видання «Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – Вип. 39. – С. 91 – 94.

4. Кіриченко С. В. Професійна самореалізація вчителів старшої школи засобами освітньо-проектної діяльності / С. В. Кіриченко // Імідж сучасного педагога. – Полтава, 2016. – № 5 (164). – С. 16 – 18.

5. Кіриченко С. В. Інформаційно-комунікаційні технології у освітній проектній діяльності вчителів старшої школи / С. В. Кіриченко // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. праць. – Х. : ХНАДУ, 2016. – Вип. 40. – С. 51 – 60.

6. Кіриченко С. В. Сучасні підходи до освітньо-проектної діяльності вчителів старшої школи / С. В. Кіриченко // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон : ХДУ, 2016. – Вип. LXX, Т. 2. – С. 52 – 56.

7. Кіриченко С. В. Розробка складових акмеограми вчителя для проектування його самоосвітньої діяльності / С. В. Кіриченко // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. – Чернігів : ЧНПУ, 2017. – Вип. 142 – С. 65 – 68.

II. Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. Кіриченко С. В. Освітньо-проектна діяльність учителя старшої школи / С. В. Кіриченко // Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості освіти : матеріали наук.-практ. конф. – Х. : «Цифрова типографія № 1», 2013. – С. 176 – 183.

9. Кіриченко С. В. Когнітивно-діяльнісний компонент професійної самореалізації вчителів старшої школи з позиції компетентнісного підходу / С. В. Кіриченко // Ресурсне забезпечення якості освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Х. : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2014. – С. 132 – 140.

10. Кіриченко С. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у освітній проектній діяльності педагогічного колективу / С. В. Кіриченко // «Освіта і доля нації». Філософія і педагогіка миру в Україні та сучасному світі : матеріали XVII Міжнарод. наук.-практ. конф. (28-29 жовтня 2016 р.) / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. – С. 98 – 101.

11. Кіриченко С. В. Методичні матеріали до проведення навчально-методичного семінару «Теорія і методика професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності» для директорів, методистів,

учителів, керівників освітніх проектів, слухачів Інституту підвищення кваліфікації, перепідготовки / С. В. Кіриченко. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. – 43 с.

12. Кіриченко С. В. Проектування творчого зростання вчителя в системі методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу / С. В. Кіриченко // Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. – С. 66 – 69.

13. Кіриченко С. В. Професійна самореалізація вчителів старшої школи засобами освітньо-проектної діяльності / С. В. Кіриченко // Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (17 травня 2016 р.) / ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – Х. : «Смуґаста типографія», 2016. – С. 234–238.

14. Кіриченко С.В. Реалізація на практиці проекту багатовекторної освіти школярів / С. В. Кіриченко // Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців : матеріали доповідей та повідомлень Міжнарод. наук.-практ. конф. – Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2016. – С. 77 – 78.

15. Кіриченко С. В. Роль учителя в організації співпраці старшокласників у процесі освітньо-проектної діяльності / С. В. Кіриченко // Управлінські та психологічні аспекти професійної підготовки фахівців в умовах інноваційного розвитку освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Х. : ТОВ «Планета – Принт», 2016. – Ч. 1. – С. 76 – 79.

16. Кіриченко С. В. Роль освітніх проектів у професійному самовизначенні старшокласників / С. В. Кіриченко // Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (3 – 4 червня 2016 р.). – Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. – Ч. II: Освіта як простір творення прецедентів і зразків самовизначення. – С. 88 – 91.

II. Праці, які додатково відображають результати дослідження

17. Кіриченко С. В. Учитель ліцею: від професійної самоосвіти до реалізації творчої майстерності / С. В. Кіриченко // Сузір'я творчих думок : наук.-метод. журн. – Х. : Харківський ліцей № 89, 2014. – Вип. № 3.– С. 5 – 13.

18. Кіриченко С. В. Упровадження елементів медіаосвіти в навчально-виховний процес в умовах інформаційно-освітнього середовища як засобу реалізації багатовекторної моделі ліцейської освіти / С. В. Кіриченко // Джерело педагогічних інновацій. Упровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес навчальних закладів : наук.-метод. журн. – Х. : ХАНО, 2016. – Вип. № 1(13). – С. 192 – 213.

Анотації

Кіриченко С. В. Професійна самореалізація вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України. – Харків, 2017.

Дисертація є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності. На основі результатів аналізу наукової літератури з'ясовано суть, структуру, функції професійної самореалізації вчителів. Схарактеризовано освітньо-проектну

діяльність вчителя, розкрито компоненти та рівні професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності. Розроблено науково-методичне забезпечення їх реалізації. Уточнено критерії, показники рівнів професійної самореалізації вчителів старшої школи в освітньо-проектній діяльності. Доведено, що реалізація педагогічних умов та їх науково-методичне забезпечення позитивно вплинули на рівень професійної самореалізації вчителів.

Ключові слова: самореалізація особистості, вчитель, старша школа, професійна самореалізація вчителя, проектування, освітньо-проектна діяльність, освітній проект, педагогічні умови.

Кириченко С. В. Профессиональная самореализация учителей старшей школы в образовательно-проектной деятельности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, МОН Украины. – Харьков, 2017.

Диссертация является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы профессиональной самореализации учителей старшей школы в образовательно-проектной деятельности. В диссертации определена сущность профессиональной самореализации учителя как процесса и результата собственной преобразовательной деятельности, которая представляет собой самопознание и сопоставление личностных и профессиональных качеств и требований педагогической деятельности, качественное выполнение профессиональных обязанностей, проектирование позитивных самоизменений и достижение более высоких образовательных результатов.

Раскрыта структура профессиональной самореализации учителей как совокупность конкретных действий, а именно: самопознание и самоопределение на основании рефлексии; самоактуализация и самопрогнозирование; непосредственно самореализация как выявление потенциальных сил, самопроектирование, самоорганизация и самоуправление; самосовершенствование – саморегуляция, самоконтроль и самооценка, самоутверждение; саморазвитие в педагогической деятельности, подчиненных цели и задачам мотивации и ценностным педагогическим ориентациям. В педагогической деятельности профессиональная самореализация учителя выполняет диагностическую, проектировочную, обучающую, развивающую, самообразовательную, самовоспитательную функции.

В диссертации образовательно-проектная деятельность учителей рассматривается как педагогическое проектирование, самопроектирование позитивных изменений в педагогической деятельности, создание и выполнение образовательных проектов. В научной работе раскрыты компоненты профессиональной самореализации учителей старшей школы, а именно: мотивационно-целевой, содержательно-деятельностный, оценочно-личностный.

Теоретически обоснована и экспериментально проверена эффективность педагогических условий профессиональной самореализации учителей старшей

школы в образовательно-проектной деятельности, а именно: стимулирование позитивной мотивации профессиональной самореализации учителей старшей школы в образовательно-проектной деятельности; предоставление учителям старшей школы научно-методической помощи в раскрытии их образовательно-проектного потенциала со стороны органов управления образованием, администрацией ОУЗ, районных методических центров и школьных методических объединений учителей; создание и выполнение образовательных проектов учителями со старшеклассниками и разными образовательными и социальными институтами (ВУЗ, научные учреждения, семья, общественные организации).

На основании уточненных критериев и показателей уровней профессиональной самореализации учителей старшей школы в образовательно-проектной деятельности проведен анализ полученных результатов. Как свидетельствуют результаты педагогического эксперимента, возросло количество учителей из экспериментальных групп, которые не только интересовались образовательными проектами, но и принимали активное участие в них, имели высокие достижения. Отмечено, что повышение уровней профессиональной самореализации учителей в экспериментальных группах положительно повлияло на результаты обучения и воспитания старшеклассников.

Ключевые слова: самореализация личности, учитель, старшая школа, профессиональная самореализация учителя, проектирование, образовательно-проектная деятельность, образовательный проект, педагогические условия.

Kirichenko S. V. Professional self-realization of the high school teachers in the educational project activities. – As the manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of Pedagogic Sciences (Ph. D.), specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – Kharkiv national University named after G. S. Skovoroda, Ministry of Education of Ukraine. – Kharkov, 2017.

This dissertation is a theoretical and experimental study of the problem of professional self-realization of the high school teachers in the educational project activities. Based on the results of the analysis of scientific literature it is clarified the essence, structure and functions of the teachers' professional self-realization. It is characterized the teacher's educational project activities and it is discovered the components and levels of professional self-realization of the high school teachers in the educational project activities. It is theoretically grounded and experimentally tested the effectiveness of pedagogical conditions of professional self-realization of the high school teachers in the educational project activities. It is developed the scientific and methodological support of their implementation. It is refined the criteria, indicators of levels of professional self-realization of the high school teachers in the educational project activities. It is proved that the realization of pedagogical facilities of scientific and methodical provision has a positive impact on levels of professional self-realization of teachers.

Keywords: self-realization of personality, teacher, high school, professional self-actualization of the teacher, projecting, educational project activities, educational project, pedagogical facilities.